

Received / Makale Geliş Tarihi 18.01.2024
Published / Yayınlanma Tarihi 31.03.2024
Volume (Issue) Cilt (Sayı) 8 (40)
pp / ss 518-535

Research Article / Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.11089918
Mail: editor@pejoss.com

Ali Tahsin Gül

<https://orcid.org/0009-0005-7162-7390>

Kırıkkale Özel Eğitim Meslek Okulu, Ankara / TÜRKİYE

Doç. Hamit Önal

<https://orcid.org/0000-0001-6990-5279>

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara / TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/054xkpr46>

Bozlak Dışında Kalan Uzun Havaların Ezgisel ve Makamsal Analizi: Kırıkkale Yöresi Örneği¹

Uzun Havas other than Bozlak Ezgical and Machanical Analysis: The Example of Kirikkale Region

ÖZET

Bu araştırmada, Kırıkkale yöresinde bozlak dışında kalan uzun havalar tespit edilmiş, belirlenen eserler ezgisel ve makamsal bakımdan incelenmiştir. Bu amaçla, konuyla ilgili literatür taraması yapılmış ve uzun havaların tespitine yönelik Kırıkkale yöresi mahalli sanatçıları ile görüşme sağlanmıştır. Araştırma sürecinde tespit edilen 53 uzun hava önce kayıt altına alınmış daha sonra notaya aktarılmıştır. Elde edilen verilerden, uzun havaların ses alanları, ezgisel yapıları ve makamsal özellikleri belirlenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda Kırıkkale yöresinde bozlak dışı uzun havalarda; ezgi yapılarının bozlaklara göre daha sakin bir yapıya sahip olduğu, tiz ve pest bölgelerde ses atlamalarının olmadığı, hüseyini, hicaz, kürdi ve uşşak makamlarının daha çok kullanıldığı ve bağlamayla icrasının bozlaklara kıyasla daha kolay olduğu gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırıkkale, Bozlak, Uzun Hava, Makam, Seyir.

ABSTRACT

This research analyzes uzun havas, other than bozlak, in the Kırıkkale region in terms of melody and maqam. To identify these uzun havas, a literature review was conducted and local artists from the Kırıkkale region were interviewed. A total of 53 uzun havas were identified, recorded, and notated. The study determined the sound fields, melodic structures, and maqam characteristics of uzun havas. Based on the findings, it was concluded that, in the Kırıkkale region, melodic structures in uzun havas, other than bozlaks, have a calmer structure. There are no sound skips in the treble and pest regions, and hüseyini, hicaz, Kürdi, and uşşak maqams are used more frequently. Additionally, it is easier to perform with the bağlama compared to bozlaks.

Keywords: Kırıkkale, Bozlak, Uzun Havas, Maqam, Melodic Route.

1. GİRİŞ

Halkımızın maddi ve manevi bütün değerlerini ve müzik zevkini bünyesinde barındıran türkülerimiz, toplumumuzun medeniyet kodlarına ilişkin en doğru şifrelerini taşırlar. Türküler sadece birer müzik eseri değil aynı zamanda bize ait dil, din, tarih, coğrafya ve sosyal hayata ilişkin pek çok değeri kutsal bir yük taşırcasına yaşamaya ve yaşatmaya devam eden kültür hazineleridir. Anadolu'nun her yöresine dağınık bir biçimde yerleşen Türkmen/Oğuz boyları, Kırıkkale'de oymak, aşiret, cemaat veya oba adıyla yerleşik durumdadırlar. Türkmen, Avşar, Barak, Cerit, Beğ Dili bunlardan en başta gelenlerdir. Bu oymakların, tarih içinde benimseyip yaşattıkları yöresel dil, kıyafet, dokuma, yemek gibi kültürlerinin yanı sıra yüz yıllardır taşıyarak getirdikleri bir müzik anlayışı da mevcuttur.

Kırıkkale Anadolu'nun Orta Kızılırmak Havzası'nda kalan bir Anadolu şehridir. Kırıkkale bölgesi tarihini Ankara tarihiyle birlikte düşünmek, incelemek ve araştırmak çok yanlış olmaz. Çünkü hem mesafe olarak yakındır ve hem de 1989 yılında il olana kadar Ankara'ya bağlı bir ilçe olarak kalmıştır.

¹ Bu makale, "Kırıkkale Yöresinde Bozlak Dışında Kalan Uzun Havaların Makamsal Analizi" isimli tezden üretilmiştir.

Orta Anadolu'nun Cumhuriyet şehri ve tarihi bir yerleşim bölgesi olan, içerisinde çevre illerin ve diğer bölgelerin kültürlerini de ihtiva eden Kırıkkale Türk halk müziğine çok türkü kazandırmış bir ilimizdir. 21 Haziran 1989 tarihinde kabul edilen bir kanunla il yapılan, Ankara'nın eski ilçesi Kırıkkale, Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde ve bu bölgenin Orta Kızılırmak bölümünde yer almaktadır. 4365 kilometre kare büyüklüğündeki toprakları; doğudan Çorum ve Yozgat, batıdan Ankara, güneyden Kırşehir ve kuzeyden Çankırı illerinin topraklarıyla çevrilmiştir.

Kırıkkale, eski bir Oğuz-Türkmen yerleşim bölgesidir. 1073 yılından itibaren Oğuz Beyleri bölgeye hâkim olmaya başladılar. Yöreye ilk yerleşenlerden birinin Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi'nin oğlu Haydar Sultan olduğuna inanılmaktadır (İvgin, 1984).

1121 yılında Balışeyh'te ilk caminin yapıldığının belirlendiği Kırıkkale, 1127 yılından itibaren de kesin olarak bir Türkmen yerleşim bölgesi haline gelmiştir. Kırıkkale bir bilim adamına göre, işgal görmemiş, etnik dağınıklığı az, dini homojenliği belirgin, Türkiye'nin en az kültür değişimi geçirmiş, kültür safiyetini korumuş bir yöremizdir (Atalay, 1983). Bu yapısıyla Kırıkkale, Anadolu kültürlerini geçmişten geleceğe taşıma anlamında önemli bir köprü vazifesi üstlenmiştir.

1.1. Kırıkkale'de Müzik Kültürü

Kırıkkale'de birçok etnik yapı birbirleri ile etkileşim içerisinde kendi taşıdıkları kültürlerini sürdürmektedirler. Kırıkkale bu bakımdan, Çorum, Ankara ve özellikle de Kırşehir'in taşıdığı pek çok özelliği bünyesinde barındırır. Türkmen yerleşimine uygun olarak halk müziğinde uzun havaları (bozlaklar, ağıtlar) halk oyunlarında da halayların ağırlığı hissedilir. Alevi köylerinde ve özellikle Hasandede'de halk müziğinde deyişler, nefesler, dini oyunlardan da semahlar ön plana çıkmaktadır. Kırıkkale ve ilçelerinde, sanayileşmenin getirdiği iç göç dolayısıyla taşıma, (Göçmen) halk ezgileri, çalgıları, oyunları dışında yerli halk müziği; Ankara, Kırşehir, Çankırı, Yozgat, Nevşehir, Kayseri halk müzikleri ile ortak özellikler gösterir. Bu iller, genellikle Türkmenler tarafından iskân edildiğinden, halk müziklerinde büyük benzerliklerin bulunması doğaldır (Tan ve Turhan, 2000).

Kırıkkale yöresinde halk müziği örneklerinde, sözlü eserler olduğu gibi, sözsüz yani çalgısal eserler de çoğunluktadır. Bu eserler genelde halay ve oyun havalarıdır. Kırıkkale yöresi halk ezgileri, ezgisel ve ritmik yapı bakımından çok zengin bir repertuvara sahiptir. Yapılan incelemelerde, ritimli (kırık hava), serbest ritimli (uzun hava) ve karma ritimli (kırık ve uzun hava) ezgiler diye sınıflandırılan ezgi yapılarının tümüne ait örnekler yörede rastlamak mümkündür. "Allı turnam bizim ele varırsan, Bugün ayın ışığı" gibi türküler ritimli halk türkülerine, "Cerit Irakka'dan sökün edince", "Açtım perdeyi de durnamı gördüm" gibi serbest ritimli halk türkülerine, "Giden ay tutulur mu?" ve "Billur piyale" gibi türküler ise karma ritimli ezgiler grubundan halk türkülerine örnek olarak gösterilebilir. İcra edilen uzun havaların önemli bir kısmı bozlak türündedir ve yörede çok önemli bir yere sahiptir.

Kırıkkale yöresi halk müziği eserleri sözel bakımdan incelendiğinde; ritimli (kırık havalar) ve karma ritimli (kırık-uzun havalar) ezgilerin sözlü veya sözsüz, serbest ritimli ezgilerin (uzun havalar) ise uzun hava açışları haricinde tamamen sözlü eserlerden oluştuğu söylenebilir. Sözlü olanlar türkü, mani, koşma, ağıt, güzelleme, ilahi, nefes, deme ve koçaklama gibi edebi türler, sözsüz olanlar ise halayların belli bölümleri ve bazı oyun havalarıdır. Bunlardan özellikle halay havaları aynı zamanda sözlü eserlerle de oynanır. "Su gelir millendirir". "Başımda altın tacım", "Bugün ayın ışığı" ve "Hop barelim" gibi sözlü eserler Kırıkkale yöresinde yaygın olarak bilinen "Keskin Halayı"nın farklı bölümleri oynanırken, çalınan ve söylenen sözlü eserlerdir (Önal, 2008).

Yörenin en önemli halk çalgıları asma davul, kaba zurna ve genellikle abdal düzeniyle çalınan bağlamadır. Bunlardan sonra en çok çobanların çaldığı dilli ve dilsiz kaval gelir. Def, zilli maşa ve kaşık vurmali çalgılarından. Hasandede'de düzenlenen Ayin-i Cem'lerde keman çalındığı da görülmüştür (Yönetken, 2006; Önal, 2008).

Kırıkkale yöresi halk ezgilerinde, özellikle uzun havalar grubunda bozlak türü önemli bir yere sahiptir. Bozlak aslında Kırıkkale'ye, bölgeye ilk yerleşen Türkmen boylarından kalan bir mirastır. Çünkü bozlak bir Türkmen geleneğidir. Konargöçer (göçebelik) kültürün Anadolu'ya müzik kültürü alanında bir armağanıdır. İşte bu armağan, Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi özellikle Kırşehir ve Kırıkkale'de de yoğun olarak korunur ve yaşatılır. Ancak yörede ezgi yapısı ve melodik seyir bakımından bozlak türünden daha farklı icra edilen uzun havaların varlığı da ilgililer tarafından bilinen bir gerçektir. Bu araştırmayla, yörede icra edilen bozlak türü dışında değerlendirilmesi gereken serbest ritimli (uzun hava) örnekler tespit edilmiştir.

Devamında ise Kırıkkale yöresine ait bu türden uzun havaların ses alanları, ezgisel yapısı ve makamsal özellikleri içinde dizi, seyir, durak, güçlü gibi farklı özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Konuyu daha iyi kavrayabilmek için öncelikle uzun hava, bozlak ve makam kavramlarına ait bazı temel bilgilerden bahsetmek yerinde olur sanırız.

1.1.1. Uzun Hava

Uzun hava Türk halk müziği içerisinde çok yaygın kullanılan bir türdür. Uzun havalar hakkında; Altınay (2004); Uzun havalar halk şiirlerini terennüm ederler. Batı müziğinde karşılığı ise resitatiftir. Uzun havalar usul ile çalınmaz, her sanatkârın arzusuna göre serbestce çalınabilir. Elçi (1997); halk musikisini meydana getiren ezgilerden bir kısmı ölçüye sokulamazlar. Bunların sadece dizisi ve dizi içindeki seyri bellidir. İşte ölçü ve ritim bakımından serbest olduğu halde dizisi bilinen ve dizi içindeki seyri, belli kalıplara bağlı bulunan ezgilere “Uzun Havalar” denir. Emnalar (1998) ise yukarıda yer alan açıklamalara ilave olarak; Uzun havaların Anadolu’nun hemen her yöresinde rastlandığını ancak Trakya, Marmara ve Karadeniz’in sahil kesiminde çok az, Güney, Güney Doğu, Orta, Doğu Anadolu ve Ege bölgesinde ise daha sık görüldüğü yönündedir. Bunlardan Arguvan, Malatya, özellikle Arguvan ilçesi ve Maraş’ın bazı yörelerinde yaygın, alevi Türkmenlerine özgü bir uzun hava türüdür. Sözlerinde doğa, aşk, sevda, öğüt ve gurbet konuları işlenmiştir. Divan, Erzurum, Elazığ, Diyarbakır, Şanlıurfa, Konya, Kastamonu ve Kerkük’te yaygın olarak rastlanmaktadır. Gurbet havaları Avşar oymaklarına özgü Yurdumuzda yaygın olarak seslendirildiği ve yaşatıldığı yöre “Teke Yöresi” uzun havalarıdır. Müstezat, Erzurum, Elazığ ve Şanlıurfa’da yaygın bir uzun hava türüdür. Bu türün en belirgin özelliği rast makamında olmasıdır. Barak havaları Barakların yaşadığı yörelerde yaygın olup, özellikle Oğuzeli, Kilis, Nizip, Adana ve Kahramanmaraş’ın kimi kesimlerinde canlılığını korur. Mayalar doğu ve güneydoğu Anadolu’da yaygın bir uzun hava türüdür. Özellikle Erzurum, Harput, Eğin, Sivas, Diyarbakır, Erzincan’da birbirinden güzel Mayalara rastlamaktayız. Hoyrat; Doğu ve güneydoğu Anadolu’da Erzurum, Erzincan özellikle; Diyarbakır, Elazığ, Şanlıurfa ve Irak Türklerinin yaşadığı Kerkük’te çok yaygın olan bir uzun hava türüdür. Hoyrat türü uzun havalar günümüzde artık sadece bu yörelerde değil Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde de söylenmeye, icra edilmeye başlamıştır. Yol havaları, Karadeniz bölgesinde, özellikle Rize ve Trabzon bölgesinde yaygın olarak seslendirilen bir uzun hava türüdür. Sözel seslendirmede konuşurcasına (recitatif) söyleme belirgin özelliktir. Yöre ağzı da belirgin olarak kendini gösterir. Bu türde hüseyni makamı sıkça kullanılmıştır.

1.1.2. Bozlak

Birçok bölgede görülmekle birlikte, özellikle İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’da, Toroslar’da yaygın olan Avşar ve Türkmen oymaklarına ait olan bir uzun hava türü olan “Bozlak” kelimesinin kökeni hakkında çeşitli görüşler vardır. Öz Türkçe bir kelime olan “bozlak”, Divan-ı Lügat-it Türk’de “bozla”, “bozlamak” ses vermek bağırarak anlamına gelmektedir. Dede Korkut’ta bozlatmak, böğürmek manasında kullanılmakta, Kırgızca’da ise “*botasın olgan tüyüdey bozlayı bozlayı kaldım men*” yavrusu kaybolmuş, çalınmış bir deve gibi bozlaya bozlaya, feryat içinde kaldım ben” denmektedir. Özet olarak, feryat etmek haykırmak, ayrıca deve bağırması anlamına bozulmak/bozlamaktan gelen bir kelimedir (Emnalar, 1998).

Bozlaklar kendi yörelerinde eser isimleri ile bilinmektedir. Bozlakların isimlendirilmesinde bazen eserin isminin arkasına “bozlak” eklenmesi (Dağlar bozlağı gibi) bazen de sadece eser ismiyle bilinir (Avşar elleri gibi).

Bozlak, ayrıca bağlamada yapılan bir düzene (akort) verilen addır. Burada alt ve orta teller la, üst tel ise sol sesine çekilir. Bu düzene “Abdal” düzeni de denilmektedir. Ayrıca yörede kemanla bozlak icra eden mahalli sanatçılar (Erol Cöke, Çetin İçten, Seyit Çevik, Vedat Cöke) bozlak çalım tekniğine uygun olması açısından, bu enstrümanı, batı müziği (1.tel mi 2.tel la 3.tel re 4.tel sol) ve Türk Sanat Müziğinde (1.tel do 2.tel sol 3.tel re 4.tel fa) kullanılan akort sisteminin dışında farklı bir akort ile kullanmışlardır. Bu akort (1.tel do, 2.tel sol, 3.tel do, 4.tel fa) şeklindedir. Özellikle Kırıkkale ve Kırşehir bozlak yöresinde, mahalli sanatçılar kemani bu şekilde akort ederler (Emnalar, 1998). 1980’li yılların başından itibaren yaklaşık yirmi yıl süreyle Türk Sanat Müziği’ndeki “makam” kavramının Türk Halk Müziği’ndeki karşılığı olarak “ayak” kavramı kullanılmıştır. Bu süreçte bozlakların bir kısmı ve kürdi makamındaki ritimli ezgilerin tamamının ezgisel yapısı “Bozlak Ayağı” şeklinde tanımlanmıştır. Dizi özelliği dışında (*ki sadece bazı bozlakların dizileri kürdi makamı dizisine benzer*), özellikle seyir yapısı itibarıyla kürdi makamıyla izah edilemeyeceği düşüncesiyle daha sonraları hem bu tanımlamadan hem de ayak kavramından vazgeçilmiştir.

Bozlakların konularını, yöresel ve çeşitli toplumsal olaylarla ilgili konular oluşturur. En önemli özelliklerimizden olan yiğitlik ve kahramanlık bu konuların başında gelmektedir. Dizeleri çoğunlukla 11 ve 14 heceli olan bozlakların sözleri anonim olabileceği gibi saz şairlerine ait de olabilir. Bozlakların ses genişliği 8’li, 10’lu hatta 12’li olabilir (Emnalar, 1998).

1.1.3. Makam

Makamın esasını teşkil eden dizidir. Dizi ve seyir hakkında; Dizi, bir dörtlü ile bir beşliden veya bir beşli ile bir dörtlüden meydana gelir. Bir dizide en önemli perdeler durak, güçlü ve asma karar perdeleridir. Bir dizide durak ve güçlünün önemini belirtmek ve diğer kurallara da bağlı kalmak suretiyle nâmeler meydana getirerek gezinmeye ise seyir denir. Tanrıkorur (1994); makamın oluşumunda dizinin %10, melodik gelişmenin/seyrin ise %90 etkili olduğunu söylemektedir. Dizide belli kurallarla gezinilmezse makam meydana gelmez. Dolayısıyla dizi statik, makam aktiftir. Başka bir tarifile makam, bir dizide durak, güçlü ve asma karar münasebetidir. Dizinin her sesinin (derecesinin) bir kimliği, bir de görevi vardır. Kimliği veya görevin bulunduğu sestem başka bir sese geçilmesi halinde, mutlaka bir makam geçkisi var demektir. Üç tür seyir vardır:

- *Çıkıcı seyir: Durak perdesinden, durak civarından veya durağın altındaki seslerden başlayan ve tize doğru çıkıcılık gösteren seyirlerdir. Örneğin Rast makamı. Eğer seyir durak civarından başlamamışsa bile hemen durağa yönelinir.*
- *İnici seyir: Tiz durak veya civarından başlayıp peste doğru incilik gösteren seyirlerdir. Eğer seyir tiz durak civarından başlanmamışsa, hemen tiz durak civarına yönelinir. Örneğin Mahur makamı.*
- *İnici- çıkıcı seyir: Güçlü civarından başlayan seyirlerdir. Bu seyirler hem çıkıcılık, hem de incilik gösterirler. Örneğin Suzinak makamı. Eğer seyre güçlü civarından başlanmışsa hemen güçlüye yönelinir (Özkan, 2006).*

Bozlakların melodik gelişme itibariyle, haykırmak, feryat etmek fiilini tasvir edencesine karar sesine göre oktav ve üstü seslerden başladığı bilinen bir gerçektir. Bu bakımdan, bozlakların makamsal yapısı tanımlanırken seyir türü bakımından inici seyir karakterinde olan makamlarla ifade etmek sanırız daha doğru olur.

1.2. Problem Durumu ve Alt Problemler

Bu araştırmada, Kırıkkale yöresinde özellikle seyir itibariyle bozlak türü dışında olduğu tespit edilen 53 adet uzun hava üzerinde müziksel analiz yapılmıştır. Yapılan araştırmada, Kırıkkale yöresinde bozlak dışında kalan uzun havaların bozlaklarla karşılaştırılması amacıyla, ezgisel ve makamsal özellikleri analiz edilmiştir. Bu çerçevede araştırmanın problem cümlesi, “Kırıkkale yöresinde bozlak dışında kalan uzun havalar nelerdir, ses alanları ile ezgisel ve makamsal özellikleri nasıldır?” olarak tespit edilmiştir. Problem cümlesinin çözümüne yardımcı olacak alt problemler ise;

- Bozlak dışında kalan uzun havaların ses alanları nasıldır?
- Bozlak dışında kalan uzun havaların ezgisel ve makamsal özellikleri nasıldır? olarak belirlenmiştir.

1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada, Kırıkkale yöresinde bozlak dışında kalan uzun havaların bozlaklardan farklı yönlerini ortaya koyabilmek üzere; ses alanları ile ezgisel ve makamsal özelliklerine ait durumlarının tespiti amaçlanmıştır.

Kırıkkale yöresi halk ezgilerine baktığımızda; ritimli (kırık hava), serbest ritimli (uzun hava) ve karma ritimli (kırık ve uzun hava) ezgiler diye sınıflandırılan örneklere rastlamak mümkündür. Makam kullanımında ise özellikle, kürdî, muhayyer, muhayyer kürdî, acem kürdî, muhayyer sünbüle, karcığar, hüseyinî, segâh, hicaz ve uşşak makamlarının çok zengin bir motif ve ezgi yapısıyla kullanıldığını görmekteyiz. Kırıkkale halk ezgilerinde, serbest ritimli (uzun havalar) grubundan bozlak türü önemli bir yere sahiptir. Kırıkkale’de bozlak karakteri dışında söylenen ve oldukça fazla örneği ve icracısı bulunan uzun hava örnekleri de mevcuttur. Bu çalışmada; Kırıkkale yöresine ait bozlak dışında kalan uzun havaların ses alanları ile ezgisel ve makamsal özelliklerinin tespiti amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu veriler doğrultusunda, Orta Anadolu halk müziği kültüründe önemli bir yeri olan Kırıkkale yöresinde icra edilen uzun havaların;

- Farklı uzun hava tiplerinin belirlenmesi ve sınıflandırılmasına katkı sağlaması,
- Türk halk müziği icracılarına, Orta Anadolu Bölgesi'nde bozlak dışı uzun hava türlerinin icra yapısı konusunda ışık tutması,
- Bu ve benzer konuda araştırma yapan/yapacak araştırmacı ve kuruluşlara kaynak oluşturması,
- Mesleki müzik eğitimi veren Eğitim Fakülteleri, Güzel Sanatlar Fakülteleri ve Konservatuarlar ile Güzel Sanatlar Liseleri müzik bölümü öğretmen ve öğrencilerine repertuar oluşturması,
- Türk halk müziği ile uğraşan amatör, profesyonel kişilere Orta Anadolu'ya ait uzun hava tiplerinin detaylı bir biçimde aktarılması ve kaynak sağlaması bakımından önemlidir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada betimsel araştırma türlerinden olan tarama modeli kullanılmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın örneklemini oluşturan eserlerin ses kayıtları dinlenerek notaya alınmış, elde edilen veriler ışığında eserlerin ses alanları ile ezgisel ve makamsal yapılarına ait bulgular tespit edilmiştir.

2.1. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini, Kırıkkale yöresine ait uzun havalar, örneklemini ise Kırıkkale yöresine ait bozlak türü dışında kalan 53 uzun hava oluşturmaktadır.

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) THM repertuarında Kırıkkale yöresine ait toplam 65 adet halk müziği eserinin olduğu belirlenmiştir. Bunlardan 39'u kırık hava, 26'sı uzun hava türündedir. Kırık havalardan 33'ü sözlü, 6'sı sözsüz, uzun havalardan 25'i bozlak, 1'i de bozlak dışı uzun hava türünde eserlerdir. Oysa Kırıkkale'de yöreden veya başka yörelerden derlenmiş, fakat çalınıp-söylenen yaklaşık beş yüz civarında halk müziği eserinden söz etmek mümkündür (Önal, 2008). Ancak yapılan araştırmalar sonucunda seslendirilen 325 uzun havadan 250 tanesinin bozlak, 75'inin ise bozlaklardan farklı müziksel ve sözel karakterde olduğu gözlemlenmiştir. Bu veriler ışığında TRT THM repertuarının bu konuda oldukça sınırlı kaldığı söylenebilir.

Çalışmaya ait verilerin toplanması amacıyla Kırıkkale yöresinde özellikle bozlak dışı uzun hava icracılığı ile bilinen Kamil Abaloğlu ile görüşme sağlanmıştır. Bu görüşmede sanatçıya ait eserler video aracılığı ile kaydedilmiştir. Ayrıca mahalli sanatçılardan Mehmet Zabit Akkoç, Yüksel Abaloğlu ve Çetin İçten ile görüşme yapılmış ve sanatçıların arşivlerinden yararlanılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucu Kırıkkale yöresinde seslendirildiği bilinen 75 tane bozlak dışı uzun havadan ancak 53 tanesinin ses kaydına ulaşılabilmektedir.

Alan uzmanı görüşleri sonucunda elde edilen kayıtlardan bozlak dışı uzun hava tipine uygun olarak değerlendirilen 53 uzun hava, sibeli ve finale programı yardımıyla notaya aktarılmış; ses alanları ile ezgisel ve makamsal özellikleri analiz edilmiş, bunun yanı sıra tespit edilen farklı özelliklere ait bilgilere de sonuçlarda yer verilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Bozlak Dışında Kalan Uzun Havaların Ses Alanları Açısından İncelenmesi

Kırıkkale'de bilinen bozlak tipindeki uzun hava özellikleri Karakaya'nın (2002) çalışmasında incelenen "Nan-ü gasam nada taksim de Mevla, Ötmesin bülbüller, Avşar, Dağlar ve Şu fani dünya ya geldin gidiyon" bozlakları örneklerinden hareketle; Bozlaklar genelde inici bir seyir karakteri gösterirler ve geniş bir ses sahaları vardır. Seyre genelde 8. ve 11. sesler arasında başlanır ve tiz durakları 8. derece olarak bilinir. Güçlüleri genelde 6. derece, 4. derece ve 2. derece olarak gösterilir. Bu eserlerin karar sesleri 1. derecedir" olarak belirtilmiştir.

Kırıkkale'de bozlaklar dışında kalan 53 uzun havanın ses sahalarına ait analizinde; 47 uzun havanın 8. dereceyi/oktavı aşmadığı yani tiz genişleme yapmadığı, "Boz bulanık nehir gibi", "Bir oğlum olsa da kestirsem", "Ben gidiyom emanetim Allah'a" ve "Şu bahçede kırmızı gül kazarım" sözleriyle başlayan 4 uzun havanın 9. dereceye ulaşarak tiz genişleme yaptığı, "Gel dost gel muhabbet edelim" adlı bir uzun havanın 10. dereceye ulaştığı ve "Yavru yavru" adlı eserin ise 11. dereceye genişlediği bulgularına ulaşılmıştır.

Bu uzun havaları ses sınırı bakımından bozlaklardan farklı kılan bir diğer özellik ise pest bölgede genişleyebilmeleridir. Toplam uzun havalar içinde sadece 4 uzun havadan üçünün (Aşağıdan acı poyraz esmesin, Yürü yalan dünya, Gel dost gel muhabbet edelim) 1. dereceye pest genişleme yaptığı, 1 uzun havanın (Bir oğlum olsa da kestirsem) ise 2. dereceye pest genişleme yaptığı bulgularına ulaşılmıştır.

3.2. Bozlak Dışında Kalan Uzun Havaların Ezgisel ve Makamsal Açından İncelenmesi²

Bozlak dışı uzun havaların; 40 tanesi inici-çıkıcı (2, 3, 4, 6, 8, 12, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52), 12 tanesi inici (1, 5, 7, 9, 10, 13, 15, 22, 23, 38, 42, 53) ve 1 tanesi (11) ise çıkıcı karakterde seyir özelliği göstermiştir. Sözü edilen bu uzun havalar inici seyir özelliği nedeni ile bozlaklara benzese de, ses sınırları, ezgi yürüyüşleri, sözlerin ritmik vurguları, hazırlayıcı kalıp sözler ve konuları itibarıyla Kırıkkale yöresi bozlaklarından oldukça farklıdır.

Bozlaklarda göze çarpan bir özellik olan, karara doğru gelirken 4. ve 2. derecelerin pestleştirilmesi ile sabâ benzeri bir makam geçişinin yapılması özelliği, bu uzun havaların birçoğunda benzer şekilde görülmüştür. Bu nedenle sözü edilen bu ortak yapının Kırıkkale yöresinde icra edilen uzun havaların geneli için geçerli, karakteristik bir ezgi özelliği olduğu söylenebilir. Yukarıda sözü edilen konuya örnek olmak üzere aşağıda bazı uzun havalar ve geçki örneklerine yer verilmiştir.

“Bir kız gördüm yıkılası Keskin’de” adlı uzun havada mi perdesi üzerinde uşşak geçkisi, “Deli çoban” ve “Elifim” adlı uzun havalarda re perdesi üzerine rast geçkisi, “Kader talih derler”, “Kendi talihim”, “Bugün de günlerden Cuma”, “Gökçe kız”, “Bir oğlum olsa da”, “Konya yolunda” ve “Derdinden deli oldum” adlı uzun havalarda mi perdesi üzerinde uşşak geçkisi, “Vefasız sevdim” adlı uzun havada re perdesi üzerinde uşşak geçkisi, “Gel dost gel muhabbet edelim” ve “Ağ gelin” adlı uzun havalarda re perdesi üzerinde rast geçkisi, “Ankara’da yedim taze meyveyi” adlı uzun havada la perdesi üzerinde sabâ geçkisi, “Ben gidiyom emanetim Allah’a” adlı uzun havada la perdesi üzerinde hicaz geçkisi, “Zahidem” adlı uzun havada sabâ makamını andıran bir hicaz geçkisi ve “Boz bulanık nehir” adlı uzun havada ise la perdesi üzerinde kürdî geçkisi olduğu tespit edilmiştir.

Kırıkkale yöresine ait tespit edilen 53 tane uzun havanın; 19’unun hüseyini (3, 4, 8, 9, 10, 12, 16, 17, 20, 27, 28, 35, 37, 40, 44, 46, 47, 50, 51), 14’ünün muhayyer kürdi (1, 2, 15, 22, 23, 25, 26, 33, 38, 42, 43, 48, 49, 52), 8’inin hicaz (5, 7, 18, 19, 21, 31, 32, 36), 5’inin hicaz - uzzal makamına (6, 14, 24, 29, 39), 3’ünün kürdi (41, 45, 53), 1’inin uşşak (11), 1’inin acem kürdi (13), 1’inin sabâ (30) ve 1’inin kürdi ve hicaz makamlarından (34) oluşan bir makama benzediği bulgularına ulaşılmıştır.

Tespit edilen uzun havalardan; 8’inin (5, 7, 19, 21, 25, 31, 32, 36) 4. derece, 4’ünün (11, 13, 30, 38) 3. derece, 2’sinin (1, 22) 8. derece, 1 tanesinin (23) 1. derece ve geriye kalan 38’inin 5. derecesinin güçlü ses olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

4. SONUÇLAR

Bozlak dışı uzun havaların ezgi yapılarının ve motif örgülerinin bozlaklarda olduğu kadar dinamik ve süslemeli olmadığı tam tersine daha sakin bir ezgi yürüyüşü ve sade bir melodik yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu uzun havalarda bozlaklardaki gibi tiz ve pest bölgelerde ses atlamalarının olmadığı, ezgi yapılarını oluşturan ses sürelerinin ise daha uzun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anadolu insanının genelde kulağının aşına olduğu, anlatımı sade, gösteriştense uzak, akılda kalabilen; hüseyini, hicaz, kürdi ve uşşak makamların bozlak dışı uzun havalarda sıkça kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kırıkkale yöresine ait tespit edilen 53 adet bozlak dışı uzun hava kullanım sıklığına göre; 19’u hüseyini, 13’ü muhayyer kürdi, 8’i hicaz, 5’i hicaz - uzzal, 4’ü kürdi, 1’i uşşak, 1’i acem kürdi, 1’i sabâ ve 1’i kürdi ve hicaz makamlarından oluşan bir makama benzemektedir.

Uzun havalardan; hüseyini, muhayyer kürdi, hicaz ve hicaz uzzal makamlarında olanlarda %56 oranla uşşak geçkisi, hüseyini ve hicaz makamında olanlarda %22 oranla rast geçkisi, kürdi makamında olanlarda %6 oranla hicaz geçkisi, hicaz makamında olanlarda %6 oranla sabâlı hicaz geçkisi ve kürdî makamında olanlarda ise %5 oranla sabâ geçkisi olduğu tespit edilmiştir.

² Bu bölümden itibaren parantez içinde gösterilen rakamlar, araştırmacı tarafından bozlak türü dışında kalan uzun havalara verilen sıra numaralarıdır. Bu sıralama, makalenin sonuçlar bölümünden sonra yer almaktadır.

Bağlamada bozlak icrasında tril, çekme, boğma, sıyırtma, çarpma, uzun deyim bağları ve kıstırma gibi Türk halk müziğinde icra bakımından zorluk derecesi fazla olan icra teknikleri sıkça kullanılırken, bu uzun havaların bağlamayla icrasında yukarıda sözü edilen bu özelliklere pek rastlanmaz.

Bozklaklar Kırıkkale'nin bölgede ve bütün yurttan önemli bir bozlak merkezi olarak tanınmasına katkıda bulunurken, bozlak dışı uzun havaların bu anlamda şehrin müziksel tanıtımında yeterince etkili olamadığı anlaşılmaktadır.

Yapılan çalışmada müziksel analizlerin yanında farklı tespitler de dikkat çekicidir. Bunları sıralayacak olursak; "Gel dost gel muhabbet edelim" adlı gazel türünde ve "Ervah-ı ezelden" adlı kaside türünde iki esere rastlanmıştır. Ayrıca Barak yöresi (Şanlı Urfa, Gazi Antep, Kahraman Maraş, Osmaniye ve Adana) eserlerinin Kırıkkale yöresinde seslendirildiği ve bu yörelere ait barak uzun havalarının ritmik ve ezgisel yapısının Kırıkkale yöresinde seslendirilen bazı bozlak dışı uzun havalarda da görüldüğü tespit edilmiştir. 1691 yılından itibaren 180 yıl boyunca Kırıkkale'den Şanlıurfa'nın hemen altı bölgesinde yer alan Suriye'nin Arrakka yöresine yapılan zorunlu iskânların ve yaşanan olayların, iki bölge arasındaki ritmik ve ezgisel benzerlikte payının büyük olabileceği önemli bir araştırma konusudur. Bu eserlerden bazıları inici seyir özellikleri ile bozklaklara benzeseler de, ses sınırları, ezgi yürüyüşleri, sözlerin ritmik vurguları ve konuları itibari ile Kırıkkale yöresi bozklaklarından tamamen farklıdır. "Karadağ'ın boz yılanı", "Kardeş kurşunu", "Gurbet yollarında", "Elifim", "Kader gemisi", "Deli çoban" adlı eserler bu türden eserlerdir.

Bu bölüm altında çalışmanın temasını oluşturan Kırıkkale yöresinde bozlak dışında kalan uzun havalar listelenmiş ve benzediği tespit edilen 9 makamdan; muhayyer kürdi, hüseyini, hicaz, hicaz - uzzal, uşşak, acem kürdî, sabâ, kürdî, kürdî ve hicaz makamı ile inici, çıkıcı ve inici-çıkıcı seyirlere örnek olmak üzere 9 tane uzun hava notasının bir bölümüne yer verilmiştir.

Bozlak Türü Dışında Kalan Uzun Havalar

1. Aramıza sıra dağlar çekildi	27. Yürü yalan dünya
2. Bir kız gördüm yıkılası Keskin'de	28. Doktor tabip
3. Siyah saçlar top top olmuş konmuş dalma	29. Gökçe kız
4. Hangi dağın ardındasın sevdiğim	30. Tan yelleri (Kamber Ağdı)
5. Mefkûre	31. Gel dost gel muhabbet edelim
6. Neredesin dost	32. Zalim avcı
7. Şu bahçede kırmızı gül kazarım	33. Ankara'da yedim taze meyvayı
8. Erzincan'a girdim	34. Ben gidiyom emanetim Allah'a
9. Gözüm bağlı geçemedim dereyi	35. İki büyük nimetim var
10. Fariğ'den de deli gönül	36. Zahidem
11. Kader koydun beni başka biçime	37. Ela gözlü bir turnaya vurgunum
12. Maralım	38. Haber sal sevdiğim
13. Kaleciğin yolları	39. Kardeş kurşunu
14. Bana deli derler de	40. Ağ gelin
15. Aşağıdan acı poyraz esmesin	41. Benim işte
16. Kader gemisi	42. Bir oğlum olsa da
17. Yine bahar geldi	43. Boz bulanık nehir
18. Deli çoban	44. Yavru yavru
19. Elifim	45. Soranlara ne deyim
20. Gurbet yollarında solmuş	46. Yine bahar geldi
21. Ervah-ı ezelden	47. Karadağ'ın boz yılanı
22. Kader talih derler	48. Konya yolunda
23. Kendi talihim	49. Derdinden deli oldum
24. Vefasız sevdim	50. Nedendir de suna boylum nedendir
25. Bu gün günlerden Cuma	51. Seferim ebedi
26. Çayır çimen	52. Şu fani dünya
	53. Sarıçığdem gibi

KAYNAKLAR

- Altınay, F. R. (2004). *Cumhuriyet Döneminde Türk Halk Müziği*. Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Atalay, B. (1983). *Sanayileşme ve Değişme (Kırıkkale Araştırması)*. DPT Yayınları.
- Elçi, A. C. (1997). *Muzaffer Sarısözen (Hayatı, Eserleri ve Çalışmaları)*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Emnalar, A. (1998). *Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı*. Ege Üniversitesi Basımevi.
- İvgin, H. (1984). *Can Dostlar Arasında*. Halk Kültürü.
- Karakaya, O. (2002). *Türk Halk Müziğinde Bozlak Kavramı Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Önal, H. (2008). *Kırıkkale Yöresi Halk Ezgilerinin Teknik Analizi*. (Yayımlanmamış Lisansüstü Ders Notları), Kırıkkale.
- Özkan, İ. H. (2006). *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri*. Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Tan, N. ve Turhan, S. (2000). *Kırıkkale Halk Müziği*. Cem Web Ofset Ltd. Şti.
- Yönetken, H. B. (2006). *Derleme Notları: Anadolu'da Geleneksel Müzik Yaşamı Üzerine (1937-1952)*. Sun Yayınevi.
- Tanrıkörur (1994). Cinuçen Tanrıkörur'un "Türk Müziğinde TAKSİM" konulu konuşması. New England Konservatuvarı, Boston, Mass. ABD. <https://www.youtube.com/watch?v=HMgpJXK--TE&list=PLLGNgghv6-EdYUdak4ehdxW40BYaJZAPV&index=3>

Nota 1
Makam ve Seyir: Muhayyer Kürdi, İnici

YÖRESİ
KIRIKKALE

BİR KIZ GÖRDÜM YIKILASI KESKİN DE

NOTAYA ALAN
ALİ TAHSİN GÜL

KAYNAK KİŞİ
BİLAL TOMBAK

TARİHİ
22/09/2009

BİR KIZ GÖR DÜM YI KI
LA SI KES KİN DE (saz...) ALLI YAZ MA SIN DA
PUL BE Nİ YAKAR DOST (saz...)
ÇE KİL MIŞ KE NA RA DA CA NİM
BOY NU NU BÜK MÜ Ş DERT LE Rİ KU DUR MUŞ KUL BE Nİ YA KAR DOSTYA KAR DO ST

SÖZ
BİR KIZ GÖRDÜM YIKILASI KESKİN DE
AL YAZMASINDA PUL BENİ YAKAR DOST
ÇEKİLMİŞ KENARA DA CANIM BOYNUNU BÜKMÜŞ
DERTLERİ KUDURMUŞ KUL BENİ YAKAR DOST

Nota 2

Makam ve Seyir: Hüseyini, İnici - Çıkıcı

YÖRESİ
KIRIKKALE

SİYAH SAÇLARIN TOP TOP KONMUŞ DALINA

NOTAYA ALAN
ALİ TAHSİN GÜL

KAYNAK KİŞİ
BİLAL TOMBAK

TARİH
18/09/2009

SİYAH SAÇ LAR TOP TOP KON MUŞ DA
LI NA (SAZ...
CA NIM KUR BAN OL SUN GE LIN_ YO LU NA saz
NA SİL GO NUL VER_ DİN_
E LIN OĞ LU NA DER DİN BE Nİ DE Lİ E Dİ YOR_ SEV Dİ ĞİM

SÖZ
SİYAH SAÇLAR TOP TOP KONMUŞ DALINA
CANIM KURBAN OLSUN GELİN YOLUNA
BASIL GÖNÜL VERDİN ELİN OĞLUNA
DERDİN BENİ DELİ EDİYOR SEVDİĞİM

Nota 3

Makam ve Seyir: Hicaz, İnici

YÖRESİ
KIRIKKALE

MEFKURE

NOTAYA ALAN
ALİ TAHSİN GÜL

KAYNAK KİŞİ
NUH AKGÜN

TARİHİ
20/08/2009

BU Hİ SU GAM... KE HER KAP LA İH İH YE

(SİZ... BU LUT DA FE LE YE İF (SİZ... ÇA TA İMİ GE LİR

SÖZ
RUHUMU KEDER KAPLADI DİYE
BULUTTA FELEGE ÇAYASIMI GELİR
VİFASIZ YARE SAPLANDI DİYE
GÖNLÜMÜ KOPARIM ATASIM GELİR

Nota 4

Makam ve Seyir: Hicaz - Uzzal, İnici - Çıkıcı

YÖRESİ
KIRIKKALE

NEREDESİN DOST

NOTAYA ALAN
ALİ TAHSİN GÜL

KAYNAK KİŞİ
NUH AKGÜN

TARİH
04/09/2009

bit sin ar tık... bu has ret lik... ne re de sin... dost gel se ne... (saz...)

has re tin... le

mec nun ol du ğum... ne re de sin... (saz... dost gel se ne...)

SÖZ

BİTSİN ARTIK BU HASRETLİK
NEREDESİN DOST GELSENE
HASRETİNLE MECNUN OLDUĞUM
NEREDESİN DOST GELSENE

Nota 5

Makam ve Seyir: Uşşak, Çıkıcı

YÖRESİ
KIRIKKALE

KADER KOYDUN BENİ BAŞKA BİÇİME

NOTAYA ALAN
ALİ TAHSİN GÜL

KAYNAK KİŞİ
NUH AKGÜN

TARİH
02/10/2009

KA DER KOY. DU N BE Nİ

BAŞ KA Bİ Çİ ME

(saz... SAN KI KAR YA ĞI YOR

(saz... HER GÜN_ (saz... SA ÇI MA

SÖZ

KADER KOYDUN BENİ BAŞKA BİÇİME
SANKI KAR YAĞIYOR HERGÜN SAÇIMA

HASRETLİK KURT GİBİ DÜŞTÜ İÇİME
ÇEVİRİR ÇEVİRİR HERGÜN YER BENİ

Nota 6

Makam ve Seyir: Acem Kürdî, İnici

YÖRESİ
KIRIKKALE

KALECİĞİN YOLLARI

NOTAYA ALAN
ALİ TAHSİN GÜL

KAYNAK KİŞİ
NUH AKGÜN

TARİH
05/11/2009

a man eğ rim büğ rüm de ka... le... ci ğin yol la... ri... (saz...)

kı na lı da... fe ri... de min el le ri... (saz...)

SÖZ
AMAN EĞRİM BÜĞRÜM DE KALECİĞİN YOLLARI
KINALIDIR DA FERİDEMİN ELLERİ
PEK TATLIDIR ÇAVUŞUMUN DİLLERİ
ÇAL KAMAYI KAN DAMLASIN DÖŞÜNDEN
AYIRDILAR AHBABIMDAN EŞİMDEN

Nota 7

Makam ve Seyir: Sabâ, İnici-Çıkıcı

YÖRESİ
KIRIKKALE

TAN YELLERİ
(KAMBER AĞIDI)

NOTAYA ALAN
ALİ TAHSİN GÜL

KAYNAK KİŞİ
CETİN İÇTEN

TARİH
12/12/2009

a man sa bah ol du da yi ne
tan yel
le ri atı yo
atı yor (saz...
a man u lu kuş lar da des te dur muş
o tu yor... o tu yor...

SÖZ

AMAN SABAH OLDUDA TAN YELLERİ ATİYOR
AMAN ULU KUŞLARDA DESTE DURMUŞ ÖTÜYOR
AMAN HERKES SEVDİĞİNİDE KAMBERİM ALMIŞ YATİYOR
UYAN EY DERDİNE YANDIĞIM ÖKSÜZÜM YETİMİM UYAN

Nota 8

Makam ve Seyir: Kürdî, İnici – Çıkıcı

YÖRESİ
KIRIKKALE

AMAN ANKARADA YEDİM TAZE MEYVAYI

NOTAYA ALAN
ALİ TAHSİN GÜL

KAYNAK KİŞİ
HACI TAŞAN

TARİH
16/12/2009

a man an ka ra da ye dim ta ze mey va yı
(saz... bo şa çiğ na mı şım
ya lan dün ya yı
(saz...
kes kin den de sil dir
me yin kün ya yı (saz...
söy le yin a na ma a man a nam ağ la sı
a nam ın oğ lu var be ni ney le sin

SÖZ

AMAN ANKARA DA YEDİM TAZE MEYVAYI
BOŞA ÇIĞNEMİŞİM YALAN DÜNYAYI
KESKİNDEN DE SİLDİRMEYİN KÜNYAYI
SÖYLEYİN ANAMA ANAM AĞLASIN
ANAMIN OĞLU VAR BENİ NEYLESİN

Nota 9

Makam ve Seyir: Kürdi ve Hicaz, İnici – Çıkıcı

YÖRESİ
KIRIKKALE

BEN GİDİYOM EMANETİM ALLAHA

NOTAYA ALAN
ALİ TAHSİN GÜL

KAYNAK KİŞİ
HACİ TAŞAN

TARİH
23/09/2009

ben gi di yom
e ma ne tim al la ha ka ra
göz lüm bu el ler de kal gay rı of (saz...
at tı kis met gur bet e le gi di yom
dost e lin den ay rı yol garı (saz...

SOZ

BEN GİDİYORUM EMANETİM ALLAHA
KARA GÖZLÜM BU ELLERDE KAL GAYRI
ATTI KISMET GURBET ELE GİDİYOM
DOST ELİNDEN AYRI YOL GAYRI